

МДПУ ІМ. І.П.ШАМЯКІНА

*Шур В.В.
УА МДПУ імя І.П. Шамякіна
г.Мазыр, Рэспубліка Беларусь*

ФАКУЛЬТАТЫЎ “РАДЗІМАЗНАЎСТВА: МАЗЫРШЧЫНА” Ў ШКОЛАХ ПАЛЕССЯ

У школах Рэспублікі Беларусь у многіх раёнах у якасці факультатываў выкладаюцца крэйзнаўчыя курсы, прысвечаныя канкрэтным гарадам, асобным тэрытарыяльным адзінкам, напрыклад “Маладзечназнаўства”,

“Магілёвазнаўства”, “Слонімазнаўства”, “Оршазнаўства”, “Паставазнаўства”, “З чаго пачынаецца Жодзіна?” і інш. Няма неабходнасці гаварыць пра тое, насколькі актуальныя і важныя ў агульнай сістэме выхавання такія факультатывы. Каб выхаваць сапраўднага патрыёта і грамадзяніна, прывіць сапраўдную, а не паказную павагу, любоў і гонар за сваю Радзіму, патрэбна пачынаць з вывучэння лепшых набыткаў духоўнай і матэрыяльнай культуры сваёй малой радзімы, сваёй вёскі, горада, сваёй сям’і, землякоў. У межах рэспубліканскай акцыі навуачнскай моладзі “Жыву ў Беларусі і тым ганаруся” праводзяцца конкурсы на лепшы летапіс населенага пункта. Варта заўважыць, што асноўная мэта такіх конкурсаў – гэта кваліфікаванае апісанне асаблівасцей тапаніміі, флары, фаўны, археалогіі, фальклору, ваеннай гісторыі, вядомых землякоў.

Асноўная мэта такіх курсаў, як “Радзімазнаўства: Мазыршчына”, найчасцей пакуль што факультатываў, – пашырэнне ведаў пра малую радзіму, фарміраванне патрыятызму. У Рэспубліцы Беларусь многае зроблена для фарміравання грамадзянскіх якасцяў маладога пакалення, пра гэта вельмі пераканальна гаварыць, падагульняючы зробленае ў гэтым плане, акадэмік-сакратар АДДзялення гуманітарных навук Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Аляксандр Каваленя (“Звязда”, 26, II, 2012), адзначаючы, што ў многіх раёнах з улікам іх асаблівасцей распрацаваны цікавыя факультатывы па краязнаўстве (ці радзімазнаўстве), падрыхтаваны змястоўныя і прагожа аформленыя дапаможнікі, дзе раскрыта гісторыя роднага горада, вёскі. Можна назваць некаторыя такія факультатывы: “Пінсказнаўства”, “Нароўлязнаўства”, “Мая родная Капальшчына”. Для стварэння такіх факультатываў ёсць багаты тэарэтычны і практычны матэрыял: у першую чаргу гэта 146-томнае выданне кніг-хронік “Памяць”, дзе сістэматызаваны самыя розныя звесткі пра гісторыю кожнага раёна Беларусі, Інстытутам мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі падрыхтавана выданне “Гарады і вёскі Беларусі”, дзе сабраны багаты матэрыял, які можна выкарыстаць для правядзення такіх факультатываў, выданыя галіновыя энцыклапедыі, а таксама грунтоўная восемнаццацітомная “Беларуская энцыклапедыя”. У кожным раёне заўсёды былі аматары-краязнаўцы, якія сабралі і сістэматызавалі шматлікія ўнікальныя факты, апублікавалі кнігі пра тое месца, дзе яны жывуць. Напрыклад, краяведы А. Бобр, М. Капач, У. Лякін, падрыхтавалі асобныя кнігі пра Мазыр і Мазыршчыну. Да 850-годдзя Мазыра выданы трохтомны зборнік, праводзяцца навуковыя канферэнцыі, напрыклад, “Музеі і традыцыі культуры Беларусі” (Мазыр, 2012). Многія з такіх прац з’яўляюцца проста ўзорнымі, бо іх напісалі, стварылі сапраўды апантаняныя людзі, якія клапаціліся аб захаванні ўнікальных помнікаў матэрыяльнай і духоўнай культуры, нашага фальклору, мовы, гісторыка-культурнай спадчыны. Для прыкладу ў гэтым кантэксце: па курсу “Москвоўвядзенне” апублікаваны падручнік для школ.

На жаль, наша ранейшая сістэма выхавання была пастаўлена так, што асобныя факты, падзеі, імёны ў дачыненні да Беларусі, Мазыршчыны мы адкрываем для сябе толькі тады, калі пра іх шырока загавораць у чужых і далёкіх ад нас краінах. Да такіх, напрыклад, належыць Эдуард Пякарскі, якога наўрад ці ведаюць школьнікі мазырскай гімназіі, выпускніком якой быў гэты вучоны, заснавальнік якуцкага пісьменства, стваральнік серыі энцыклапедычных прац пра духоўную і матэрыяльную культуру народаў Сібіры і Далёкага Усходу. Яго імя там шануюць і паважаюць, ставяць у прыклад як узор для пераймання. Некаторыя забытыя на Беларусі імёны сталі нацыянальным гонарам іншых народаў, на прыкладзе жыцця і дзейнасці нашых забытых землякоў выхоўваецца там маладое пакаленне, іх імёны засведчаны ў назвах гарадоў, горных хрыбтоў, дзяржаўных прэміяў і г.д.

Факультатывы «Радзімазнаўства: Мазыршчына», якія намі распрацаваны і зацверджаны на пасяджэнні Савета УА “Гомельскі абласны інстытут развіцця адукацыі” ад 18.12.12, пратакол № 4 – інтэграваная вучэбная дысцыпліна па выбары. Засваенне яго будзе значна пашыраць магчымасці адукацыі і выхавання школьнікаў, спрыяць фарміраванню асобы з шырокім кругаглядам. Пры яго вывучэнні адкрываюцца перспектывы сінтэзаваць і паглыбляць пазнавальныя і эўрыстычныя веды па асноўных дысцыплінах школьнага цыкла – гісторыі Беларусі, роднай мове, географіі, прыродазнаўстве, літаратуры, знаёміць вучняў з багатай і самабытнай спадчынай нашага народа, зразумець яго ролю ў гісторыі славянства, еўрапейскай і сусветнай супольнасці. Веданне сваіх духоўных каранёў, спазнанне шматвякавага вопыту продкаў, адметных асаблівасцей рэгіёна, радавода, мясцовых рыс будзе спрыяць фарміраванню ў школьнікаў як грамадзянска-патрыятычных якасцей, так і пошукавых здольнасцей. Вывучаючы гэты факультатывы, школьнікі абагульняць і пашыраць веды пра Бацькаўшчыну, набытыя на папярэдніх уроках гісторыі, роднай мовы, географіі, выяўленчага мастацтва і іншых дысцыплін, прадугледжаных вучэбным планам. Начальнік упраўлення адукацыі Гомельскага абласнога выканаўчага камітэта С.І. Парошын, пры абмеркаванні праграмы (18.XII.2012) адзначаў, што такія праграмы факультатываў неабходна стварыць па ўсіх 26 раёнах вобласці.

Асноўная мэта факультатыва «Радзімазнаўства: Мазыршчына» – на канкрэтных прыкладах аказаць уплыў на фарміраванне здаровага светапогляду навучэнцаў, на ўсведамленне прыгажосці сваёй «малой радзімы», на адчуванне сувязі і еднасці розных пакаленняў, на бачанне багацця і ўнікальнасці мясцовай флары і фаўны, духоўнай і матэрыяльнай культуры, радасці стваральнага жыцця, набыткаў багатай гісторыі з яе не толькі гераічнымі, але і трагічнымі старонкамі. Школьнікі, засвоіўшы змест гэтага факультатыву, будуць ганарыцца сваёй Бацькаўшчынай, імкнуцца памнажаць яе здабыткі, выкарыстоўваць багаты вопыт сваіх землякоў і блізкіх. Факультатывы скіраваны на выхаванне асобы гуманістычных і дэмакратычных поглядаў з развітым пачуццём нацыянальнай самапавагі, патрыёта-грамадзяніна, чуйнага да сацыяльнага, рэгіянальнага, нацыянальнага поліфанізму, здольнага памнажаць інтэлектуальныя і матэрыяльныя багацці папярэднікаў, дастойна выяўляць сваёй штодзённай дзейнасцю агульначалавечыя каштоўнасці. Пачуццё патрыятызму, павагі да роднага краю, сваіх землякоў дасць станоўчы імпульс. Вучні на шматлікіх прыкладах, пачутых на занятках, пераканаюцца ў тым, што іх радзіма – Мазыршчына – унікальная састаўная частка Рэспублікі Беларусь, а іх землякі ў розныя перыяды нашай гісторыі ўнеслі значны ўклад у развіццё яе эканамічнага, навуковага і духоўнага патэнцыялу і годна заявілі пра сябе ў важнейшых лёсавызначальных падзеях мінулага і сучаснага.

Ранейшая сістэма адукацыі і выхавання была арганізавана такім чынам, што рэгіянальным асаблівасцям не надавалася належнай увагі. Некаторых выдатных асоб, ураджэнцаў Беларусі, нярэдка мы адкрывалі для сябе толькі тады, калі яны станавіліся сусветна вядомымі ў далёкіх ад нашай Радзімы краінах (Кірыла Тураўскі, Пятро Ракіцкі, Іосіф Яленскі, Мітрафан Доўнар-Запольскі, Іеранім Кеневіч, Геся Гельфман, Міхаіл Барысаў, Міхаіл Катлавец, Вера

Харужая, Аляксандр Крукоўскі, Ксенафонт Марціновіч, Іван Колас і інш.). Некаторыя з названых імёнаў аказаліся па розных абставінах забытымі ў сябе на радзіме, але сталі нацыянальнымі гонарам іншых краін і народаў.

Імёны даследчыкаў Палесся, Мазыршчыны А. Сержпутоўскага, Ч. Пяткевіча, К. Машыньскага, М. Доўнар-Запольскага, М. Талстога вядомы ва ўсім славянскім свеце, а іх працы, запісы фальклору, манаграфіі, артыкулы з'яўляюцца класічнымі ўзорамі ў вивучэнні духоўнай і матэрыяльнай культуры ўсіх славян.

Мазыршчына як унікальны рэгіён, які знаходзіцца на стыку розных кантактаў трох усходнеславянскіх народаў – беларусаў, рускіх і ўкраінцаў, акумулявала ў сабе рысы не толькі ўсходніх славян, але і элементы духоўнай і матэрыяльнай спадчыны іншых этнасаў – польскага, яўрэйскага, нямецкага, татарскага і інш., а таму ўвага даследчыкаў самых розных профіляў да Мазыршчыны – самая высокая, бо рэгіён ужо некалькі апошніх дзесяцігоддзяў знаходзіцца ў цэнтры ўвагі не толькі фалькларыстаў, гісторыкаў, лінгвістаў, археолагаў, а і даследчыкаў прыкладных навук – геолагаў, меліятараў, экалагаў і інш. У гэтай сувязі прывядзем некаторыя выказванні вучоных аб Мазыршчыне і суседніх з ёй тэрыторыях. “Прыпяцкае Палессе можа служыць аб'ектам даследавання з двух пунктаў гледжання – як узорная зона архаічных дыялектаў і як тэрыторыя, па якой адбывалася старажытная міграцыя славян. Па-першае, яно можа разглядацца як “доследны палігон” накіраванай Закарпацця або Пскоўшчыны, а суадносіны яго гаворак можна ўявіць як тыпалагічную мадэль любой архаічнай зоны. Па-другое, Палессе з'яўляецца ўнікальным, паколькі цяпер ні ў кога са славянаў не выклікае сумнення тое, што на гэтай тэрыторыі пралягалі шляхі першага масавага перасялення славян” (В. Мартынаў). На думку даследчыкаў-археолагаў (рускіх – Б. Шчукін, В. Булкін; польскіх – К. Тадлоўскі, М. Парчэўскі; беларускіх – Л. Побаль). Сярэдняе Падняпроўе – энцэнтр цяперашняга Мазырска-Прыпяцкага рэгіёна – з'яўляецца калыскай славян пачатку першага тысячагоддзя нашай эры. Увесь перыяд ранняга сярэднявечча тут адбываліся інтэнсіўныя славяна-іншакультурныя ўзаемаконттакты і ўзаемаўплывы. А з IX ст. землі дрыгавічоў і радзімічаў сталі транзітнымі тэрыторыямі на шляхах “з варагаў у грэкі”, вядомымі як захаднедзвінскі, дняпроўскі, прыпяцкі. Гэта быў перыяд моцнага культурнага ўплыву скандынаўскіх вікінгаў на аўтахтоннае насельніцтва, калі і ўзнік старажытны цэнтр краю – Тураўскае княства... Усё гэта і дало права ініцыятару стварэння “Палескага этналінгвістычнага атласа” акадэміку М. Талстому назваць рэгіён “ідэальным палігонам, запаведнікам для даследчыкаў старажытнаславянскай эпохі”. Мазыршчына, Усходняе Палессе “поўнасю або часткова, разглядаюцца як кампанент славянскай прарадзімы і нават як сама прарадзіма або як рэгіён, які непасрэдна або блізка да яго прымыкаючы, што робіць этнагенетычны план палескіх даследаванняў вельмі карысным для славістыкі ў цэлым” (“Палессе і этногенез славян”. – М., 1983. с. 6). Выключная актуальнасць вивучэння і захавання агульнапрызначанай унікальнай культурнай спадчыны Палесся зафіксавана асобнай пастановай Генеральнай Асамблеі Юнеска ў 2002 годзе.

Радзімазнаўства дае магчымасць арганізаваць адукацыйны працэс у цікавай, займальнай форме. Апрача лекцый і практычных заняткаў, настаўнік часцей, чым на іншых прадметах школьнага цыкла, можа планавать наведванне музеяў, правядзенне экскурсій з наступным іх абмеркаваннем, афармленне стэндаў, камплектаванне картатэкі фальклорных, этнаграфічных, краязнаўчых матэрыялаў, што будзе садзейнічаць падрыхтоўцы вучняў да арганізацыі пошукавай і навуковай работы. Заняткі можна праводзіць з запрашэннем на іх мясцовых краязнаўцаў, работнікаў музеяў, ветэранаў вайны і працы, вучоных, якія даследавалі мясцовыя праблемы. Ужо гэта будзе ў значнай меры цікавіць навучэнцаў сваёй незвычайнасцю, навізнай. Неабходнымі кампанентамі практычных заняткаў можа быць аналіз артыкулаў, мемуарнай літаратуры, прац даследчыкаў, якія займаліся вивучэннем духоўнай і матэрыяльнай культуры Мазыршчыны, азнаямленне з архіўнымі матэрыяламі, дакументамі-першакрыніцамі, арыгінальнымі публікацыямі ў мясцовай газеце і інш.

Дадзены факультатыў дазваляе, як сведчыць вопыт з іншых рэгіёнаў, у значнай меры ажыццяўляць на занятках прыцып рознаўроўневага навучання: дыферэнцыяцыя ў падыходах можа рэалізоўвацца не толькі ў выбары і рэкамендацыі асобных тэм, а і ў іх паглыбленым і параўнальным вивучэнні з наступным абмеркаваннем важнейшых тэарэтычных паняццяў, свядомае засваенне якіх найлепшым чынам можна ажыццяўляць на мясцовым краязнаўчым матэрыяле.

Мэта факультатыўных заняткаў – фарміраванне ў школьнікаў ведаў аб родным краі, аб Мазыршчыне ў агульнабеларускім і сусветным кантэксце; выхаванне патрыятызму, нацыянальнай свядомасці, любові да Бацькаўшчыны.

Задачы:

- абудзіць цікавасць да роднага краю і паглыбіць веды аб унікальным кутку Беларускага Палесся;
- далучыць маладое пакаленне да вивучэння набыткаў багатай матэрыяльнай і духоўнай спадчыны нашага народа, акцэнтуючы ўвагу на фактах, якія заклікаюць спрыяць фарміраванню свядомасці школьнікаў, іх грамадзянскага станаўлення, да адчування ўнутраннай патрэбы вучыцца і працаваць на карысць нашай Радзімы;
- паглыбіць і ўдасканаліць веды пра Бацькаўшчыну, выкарыстоўваючы мясцовы матэрыял, спалучаючы яго з набытымі ведамі на ўроках гісторыі, роднай мовы, літаратуры, географіі, абагульняючы і ўвядзячы ў змест навучання элементы фальклору, этнаграфіі, быту, тапанімікі, сучаснай гістарычнай і грамадскай думкі;
- выхаваць у школьнікаў беражлівыя і паважлівыя адносіны да ўсяго лепшага, створанага землякамі, іх мовы, фальклору, мясцовых прыродных багаццяў, вынікаў штодзённай працы;
- абудзіць у вучняў жаданне авалодаць неабходнымі для жыцця ведамі;
- павысіць сваю эстэтычную і экалагічную культуру;
- навучыць вучняў збіраць і сістэматызаваць мясцовыя факты пра важнейшыя падзеі на Мазыршчыне, пра асоб, якія праславілі сябе ў ратных і працоўных справах, учынках, пра легенды, паданні, назвы-тапонімы, іх разнавіднасці – айконімы, гідронімы, урбанонімы;
- паспрыяць фарміраванню маральна-эстэтычных поглядаў вучняў, лагічнага мыслення, эрудыцыі, узбагачэнню слоўнікавага запasu і агульнай моўнай культуры.

Для дасягнення адзначанай мэты і выканання пастаўленых задач прапануюцца наступныя формы арганізацыі вучнёўскай дзейнасці:

- традыцыйныя лекцыі з выкарыстаннем мясцовага ілюстрацыйнага матэрыялу;
- практычныя заняткі з прыцягненнем да іх правядзення паведамленняў саміх вучняў і мясцовых краязнаўцаў;
- урокі-экскурсіі;

- вучнёўскія канферэнцыі;
- сустрэчы са знакамітымі людзьмі.
- Фрагментамі лекцыйных або практычных заняткаў могуць быць:
- рэфератыўныя паведамленні асобных вучняў, студэнтаў ВНУ, навучэнцаў прафтэхвучылішчаў;
- стварэнне і арганізацыя дзейнасці грамадскіх музеяў па краязнаўчай тэматыцы, краязнаўчых куткоў, стэндаў і г.д.;
- сустрэчы з краязнаўцамі, даследчыкамі духоўнай і матэрыяльнай культуры жыхароў Мазыршчыны, работнікамі мазырскіх музеяў, ветэранамі Вялікай Айчыннай вайны, вучонымі, якія займаюцца праблемамі Палесся і інш.;
- выпуск бюлетэняў, газет, альманахаў, фотастэндаў з выкарыстаннем мясцовага краязнаўчага матэрыялу;
- удзел у пошуку ўнікальных экспанатаў для мясцовых музеяў, стэндаў, альбомаў і інш.;
- складанне анамастычных слоўнікаў, біяграфій знакамітых землякоў, камплектаванне бібліятэчак унікальных кніг пра родны край і інш.;
- правядзенне конкурсаў рэфератаў, тэматычных вечароў, анамастычных гульніў, віктарын і інш.;
- распрацоўка маршрутаў для правядзення экскурсій, прысвечаных вуліцам, плошчам, памятным мясцінам горада і раёна і інш.;
- распаўсюджанне краязнаўчых ведаў праз навучальныя ўстановы сярод дарослага насельніцтва горада і жыхароў Мазырскага раёна.

Настаўнік на першых занятках падкрэслівае неабходнасць, практычную вартасць і мэтазгоднасць факультатыва «Радзімазнаўства: Мазыршчына», адзначае багацце і разнастайнасць навуковай, навукова-метадычнай, папулярнай, мастацкай, гістарычнай літаратуры, твораў фальклору і выяўленчага мастацтва, прысвечаных розным аспектам апісання і даследавання Мазыршчыны.

Структура праграмы. Праграма складаецца з 16 самастойных тэм, якія адлюстроўваюць асноўныя этапы станаўлення Мазыршчыны як спецыфічнага рэгіёна Беларускага Палесся. Праграма арыентавана на вучняў VIII класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі і разлічана на адзін год навучання. Усяго 36 гадзін.

Формы работы: тэарэтычная падрыхтоўка, практычныя заняткі, самастойная работа, літаратурна-краязнаўчыя экскурсіі.

Прыкладны тэматычны план

№ п/п	Тэма	К-ць гадзін (усяго)	З іх	
			тэарэт.	практ.
1	Уводзіны	2	1	1
2	Мазыр – сталіца Усходняга Палесся	2	1	1
3	Мазыршчына ў легендах і паданнях	2	1	1
4	Раслінны і жывёльны свет	2	1	1
5	Эканамічнае становішча	3	1	2
6	Важнейшыя падзеі гісторыі	2	1	1
7	Мазыршчына ў канцы XIX стагоддзя	2	1	1
8	Устанаўленне савецкай улады	2	1	1
9	Мазыр і Мазыршчына ў гады Вялікай Айчыннай вайны	2	1	1
10	Мазырскія партызаны і падпольшчыкі	2	1	1
11	Вызваленне Мазыршчыны ад акупантаў	2	1	1
12	Сучасны Мазыр	3	1	2
13	Мазыршчына ў творах фальклору і мастацкай літаратуры	2	1	1
14	Славутасці Мазыра і Мазыршчыны	2	1	1
15	Вядомыя вучоныя, ураджэнцы Мазыршчыны	2	1	1
16	Навукова-папулярная, краязнаўчая, гістарычная, мастацкая літаратура пра Мазыр і Мазыршчыну	2	1	1
17	Абагульняючыя заняткі	2		2
УСЯГО		36	16	20

У выніку засваення праграмы факультатывных заняткаў “Радзімазнаўства: Мазыршчына” вучні павінны ведаць

асноўныя прыродныя, гісторыка-культурныя, літаратурныя факты, падзеі, аб’екты краю;

асаблівасці гаспадарчай, творчай, спартыўнай і іншай дзейнасці сваіх землякоў;

асноўныя прафесіі, запатрабаваныя ў Мазырскім рэгіёне;

знакамітых асоб;

гісторыю сваёй школы, сям’і;

валодаць навыкамі і ўменнямі

працы з літаратурнымі і архіўнымі крыніцамі;

складання тэкставага апісання геаграфічнага становішча сваёй мясцовасці, вызначэння асноўных формаў мясцовага рэльефу;

складання фотагербарыяў;

пошукавай дзейнасці;

апрацоўкі пісьмаў, фатаграфій, успамінаў;

складання радавода, летапісу школы, установы прадпрыемства, арганізацыі;

запісу і апрацоўкі гутарак з ветэранамі, прадстаўнікамі працоўных дынастый, мясцовымі жыхарамі;

працы асобна, у парах, у групах.

Поўны змест праграмы факультатыва “Радзімазнаўства: Мазыршчына” змешчаны на сайце УА ”МДПУ імя І.П. Шамякіна”.